

DOI: 10.31648/an.8580

**Dubichynski, Volodymir/ Jaskólski, Adam/
Muszyńska-Wolny, Dorota (2021),
*Leksykograficzna interpretacja rosyjsko-polskich
paraleli frazeologicznych.*
Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego,
ss. 237, ISBN 978-83-235-4933-8**

Keywords: comparative phraseology, lexicographical description, phraseological units, meaning, dictionary

Zagadnienia teoretyczne i praktyczne dotyczące polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej frazeologii porównawczej były opisywane w wielu pracach (np. Drużyłowska 2018; Walczak i in. 2021). Liczne publikacje z zakresu frazeologii dowodzą, że ten dział leksykologii cieszy się dużym zainteresowaniem badaczy – przekładoznawców, leksykografów i glottodydaktyków.

W obszernej literaturze lingwistycznej poświęconej związkom frazeologicznym¹ odnotowuje się duże zróżnicowanie w ich definiowaniu, od wąskiego ujęcia, które sprowadza się do utożsamiania ich z idiomami, poprzez szersze ich rozumienie, jako wielowyrazowe stałe połączenia (niekoniecznie idiomatyczne), aż do włączenia w ich skład kolokacji, skrzydlatych słów, powiedzeń, terminów, tytułów czy fraz etykiety językowej. Oprócz wielu artykułów oraz kilku monografii (np. Bąba 1991; Lewicki 2003; Müldner-Nieckowski 2007; Szerszunowicz i in. 2017) powstało także kilka rosyjsko-polskich i polsko-rosyjskich słowników frazeologicznych (np. Lukszyn/Zmarzer 1998; Chlebda 2014), w których występuje znacznie większa liczba frazemów² niż idiomów.

¹ Związek frazeologiczny to „ustabilizowany w danym języku związek wyrazowy, którego znaczenie nie jest sumą znaczeń jego składników” (SJP: 1069).

² Frazem jest „względnie trwałą formą językową, która w danej sytuacji stała się – niezależnie od swych cech strukturalnych i semantycznych – przyjętym (nierzadko jedynym) sposobem wyrażania danego potencjału treściowego” (Chlebda 2001: 336).

Sprawna komunikacja oznacza umiejętność używania elementów leksykalnych, w tym złożonych ze związków wyrazowych, zapamiętywanych jako całość i zależna jest od poziomu kompetencji frazeologicznej, która stanowi część kompetencji leksykalnej. Kształtowanie kompetencji frazeologicznej ma prowadzić do opanowania opartej na wiedzy z zakresu frazeologii umiejętności właściwego posługiwania się związkami frazeologicznymi w procesie komunikacji. Kulturowe uwarunkowania i bariery często sprawiają, że ustalenie ekwiwalencji międzyjęzykowej związków frazeologicznych jest bardzo trudnym zadaniem. Łatwiej to robić, mając pod ręką dobry słownik, w którym z łatwością odnajdziemy artykuły hasłowe wraz z przykładami użycia.

Umiejętność rozpoznawania związków frazeologicznych, ustalania ich znaczeń oraz posługiwania się nimi jest bardzo ważna. Należy zauważyć, że w materiałach do nauczania języków obcych wciąż jeszcze dominują związki idiomatyczne, a liczba wprowadzanych frazemów jest niewielka lub są one wręcz pomijane³, co jest niewłaściwe zarówno z punktu widzenia osoby uczącej się języka, jak i jej nauczyciela (Müldner-Nieckowski/Müldner-Nieckowski 2004). Konieczność przygotowania uczących się do komunikacji w języku obcym sprawia, że podręczniki powinny być uzupełniane materiałami z innych źródeł. Cenną pomocą nie tylko dla uczących się języków obcych, lecz także nauczycieli dbających o bogactwo słów używanych podczas konwersacji są słowniki frazeologiczne, które dostarczają wartościowego materiału przydatnego również podczas tłumaczenia tekstów.

Rezultatem badań nad frazeologią kontrastywną języka rosyjskiego i polskiego jest wydana w 2021 roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego monografia zatytułowana *Leksykograficzna interpretacja rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych*. Publikacja ta składa się z części teoretycznej, liczącej 98 stron (4 rozdziały), zajmującego 85 stron słownika, zakończenia, bibliografii i aneksów. W części teoretycznej Autorzy podjęli próbę przedstawienia najważniejszych zagadnień z zakresu teorii frazeologii, ekwiwalencji międzyjęzykowych jednostek frazeologicznych, zaprezentowali informacje dotyczące teorii paraleli leksykalnych oraz podstawy opisu leksykograficznego rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych. Przedstawione w tej części założenia teoretyczne znalazły odzwierciedlenie przy doborze i opisie haseł słownikowych.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Typy jednostek frazeologicznych i paremiologicznych* (s. 9–23), przedstawiono tradycyjne rozumienie pojęcia

³ Obiektem badań współczesnego językoznawstwa jednak są coraz częściej frazemy. Zauważamy to w licznych pracach Chlebdy (2001; 2003; 2005; 2010). Porównania frazeologiczne zostały uznane za frazemy w publikacji Lewickiego i Pajdzińskiej (2001).

frazeologizmy (jednostki frazeologiczne), opisano ich cechy charakterystyczne oraz zamieszczono najważniejsze klasyfikacje jednostek frazeologicznych i paremiologicznych. Różne rozumienie prezentowanych w tym rozdziale pojęć oraz wielość klasyfikacji jednostek frazeologicznych jest rezultatem odmiennego postrzegania ich właściwości przez poszczególnych badaczy (Chlebda, Lukszyn, Lewicki, Müldner-Nieckowski, Pajdzińska, Zmarzer). Różnice w tym zakresie zostały omówione w sposób klarowny, pozwalający czytelnikom odnaleźć się w tym złożonym systemie pojęciowym. Zostało przedstawione wąskie i szerokie rozumienie frazeologizmów, wyjaśniono znaczenie terminów *zwroty frazeologiczne*, *frazemy*, *idiomy*, *kolokacje*, *skrzydlate słowa*, *przysłowia*, *powiedzenia* i *antyprzysłowia*.

Ważne miejsce w badaniach frazeologii zajmuje zagadnienie ekwiwalencji jednostek frazeologicznych, co zostało zauważone w drugim rozdziale monografii pt. *Międzyjęzykowa ekwiwalencja jednostek frazeologicznych* (s. 25–49). Opisano w nim trudności, które występują przy poszukiwaniu ekwiwalentów tłumaczeniowych związków frazeologicznych, wyróżniono i opisano poziomy ekwiwalencji, przedstawiono przykładowe klasyfikacje ekwiwalentów tłumaczeniowych jednostek frazeologicznych. Zwrócono uwagę na istnienie lakun i pozornych ekwiwalentów frazeologicznych oraz na potrzebę wypracowania spójnej i całościowej koncepcji teoretycznej, służącej do opisu międzyjęzykowych stałych związków wyrazowych, która będzie przydatna zarówno dla tłumaczy, jak i uczących się języków obcych.

Prezentowano niektóre z istniejących już dwujęzycznych słowników frazematycznych, takie jak *Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski, rosyjsko-polski*, do którego włączono 15 000 jednostek frazeologicznych, *Учебный русско-польский фразеологический словарь* (Molotkov/Ceslin'ska 2001), w skład którego weszło 1000 jednostek słownikowych, *Польско-русский фразеологический словарь* (Glumânc 2004), zawierający 12 000 frazeologizmów i ich rosyjskich ekwiwalentów wraz z przykładami użycia i ich tłumaczeniem na język rosyjski, prace Wojciecha Chlebdy i jego współpracowników⁴ oraz inne publikacje poświęcone analizie porównawczej rosyjskich i polskich jednostek frazeologicznych.

W rozdziale trzecim pt. *Teoria paraleli leksykalnych* zaprezentowano główne założenia tej teorii wraz z przykładami rosyjsko-polskich paraleli. Porównanie leksykograficzne tożsamy pod względem formy jednostek frazeologicznych

⁴ Cennym opracowaniem leksykograficznym, co zauważyli również autorzy omawianej monografii, jest *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, którego pierwszy tom ukazał się w 2006 r., a następnie w 2014 r. ukazał się oparty na materiale wydanych wcześniej pojedynczych zeszytów i uzupełniony *Polsko-rosyjski słownik par przekładowych*. Słowniki te stworzyły podstawy pragmatycznej klasyfikacji związków frazeologicznych.

pozwoili wyłonić znaczenia podobne w obu językach oraz znaczenia odmienne, charakterystyczne dla frazeologii języka polskiego i rosyjskiego. Przyjęcie takiego kryterium wyodrębnienia spowodowało, że w słowniku można znaleźć wiele jednostek hasłowych, które nie były jeszcze notowane w słownikach frazeologicznych.

W celu opisu zbieżnych formalnie (graficznie i fonicznie) jednostek frazeologicznych autorzy monografii zaproponowali nowy aparat terminologiczny, wyrażając nadzieję że „ta terminologia wejdzie do powszechnego użytku w badaniach kontrastywnych poświęconych teoretycznemu i leksykograficznemu opisowi różnych typów jednostek frazeologicznych” (s. 194). Została przyjęta procedura leksykograficznej interpretacji oparta na teorii paraleli leksykalnych, która pozwala zarówno zwrócić uwagę na bliskość opisywanych jednostek w języku polskim i rosyjskim, jak i ukazać ich kulturową specyfikę.

Zamiast obowiązującego w literaturze lingwistycznej pojęcia *falszywych przyjaciół* zaproponowano nazwę *pozorne paralele leksykalne i idiosememy*. Wyjaśniono znaczenia pojęć *intersememy* (s. 55), czyli internacjonalne znaczenia, *idiosememy* (s. 55–56) – znaczenia odzwierciedlające specyfikę kulturową słowa oraz sposób ich oznaczenia w słowniku, a także opisano i zilustrowano przykładami ze słownika pojęcia homonimów i paronimów międzyjęzykowych.

Analiza porównawcza znaczeń pozwoliła wyodrębnić jednostki, które charakteryzują się pełną lub częściową ekwiwalencją, oraz takie, które mimo zbieżności formalnych nie są ekwiwalentne w języku polskim i rosyjskim. Uwzględniając stopień zbieżności znaczeń tych połączeń wyrazowych, wyodrębniono pełne, niepełne i pozorne paralele frazeologiczne. Zwrócono szczególną uwagę – wyróżniając specjalnym znakiem (trójkątem z wykrzyknikiem) oraz podając ich ekwiwalenty tłumaczeniowe – pozorne paralele, czyli formalnie zbieżne stałe związki wyrazowe o odmiennych znaczeniach w języku polskim i rosyjskim. Ten sposób oznaczenia pozwala dostrzec odmienną semantykę jednostek frazeologicznych, a tym samym zapobiec trudnościom przekładowym oraz błędom interferencyjnym. Autorzy słownika zwrócili uwagę na to, że zbieżności formalne mogą prowadzić do utożsamiania rosyjskich i polskich wyrazów oraz związków wyrazowych podczas przekładu, a także w aktach komunikacji językowej.

Informacje zawarte w rozdziale czwartym pt. *Podstawy teoretyczne opisu leksykograficznego rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych* (s. 51–73) przygotowują czytelnika do korzystania z umieszczonego w kolejnym rozdziale słownika rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych. Za jednostkę hasłową słownika została przyjęta paralela frazeologiczna, czyli rosyjsko-polska para formalnie zbieżnych

jednostek frazeologicznych, przy czym formalna zbieżność jest rozumiana jako „nie tylko regularne zbieżności między systemem fonetycznym i graficznym języka rosyjskiego i polskiego, lecz także zbieżności słowotwórcze, morfologiczne i syntaktyczne, które nierzadko prowadzą do zewnętrznego utożsamiania wyrazów i związków wyrazowych w mowie i w procesie przekładu” (s. 194). To nowatorskie podejście w opisie leksykograficznym zostanie zapewne docenione zarówno przez językoznawców-teoretyków, jak i, a może nawet przede wszystkim, przez tłumaczy, dla których będzie skutecznym narzędziem w rozstrzygnięciu trudności translatorskich oraz, jak piszą autorzy monografii, słownik „może stać się punktem wyjścia do dalszych naukowych dyskusji nad frazeologią obu języków jako elementem systemu leksykalnego, który jest środkiem werbalizacji językowego obrazu świata” (s. 94, przeł. E.D.)⁵.

Ze względu na różny stopień ekwiwalencji paralele frazeologiczne w języku rosyjskim i polskim stanowią niejednorodną, trudną do opisu grupę i są jeszcze zjawiskiem językowym mało zbadanym. Próbę opisu paraleli frazeologicznych podjęto w rozdziale piątym monografii *Słownik rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych* (s. 75–184). Opracowany z dużą starannością słownik zawiera 440 najczęściej używanych rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych. Znalazły w nim swe miejsce stałe związki wyrazowe, które charakteryzują znaczenia związane frazeologicznie, w tym również frazeologiczne znaczenia przenośne. Dużą zaletą słownika jest to, że zawiera on współczesny materiał językowy. Podstawową zasadą doboru materiału była jego przydatność w procesie dydaktycznym oraz w pracy translatorskiej, dlatego też zwrócono uwagę na trudności tłumaczeniowe oraz uwzględniono niuanse znaczeniowe zauważone w trakcie analizy kontrastywnej. W hasłach słownikowych znajduje się wyjaśnienie znaczeń jednostek frazeologicznych, są przykłady ich użycia w kontekście w języku rosyjskim i polskim, ekwiwalenty tłumaczeniowe w przypadku różnic znaczeniowych oraz niezbędny komentarz dotyczący zakresu użycia analizowanych jednostek. Zostały też zaznaczone akcenty w jednostkach hasłowych, a w przypadku różnic w zakresie znaczeń zastosowano znaki > i < (węższe i szersze znaczenie).

Zamieszczony w tym rozdziale wykaz leksykograficznych i internetowych źródeł słownika pozwala stwierdzić, że jego bazę materiałową dobrano trafnie. W celu ustalenia translatów zostały przeanalizowane zbieżne formalnie jednostki frazeologiczne, zaczerpnięte głównie z korpusów języka rosyjskiego i polskiego

⁵ Cytat w oryginale: „сможет стать отправной точкой для дальнейших научных рассуждений над фразеологией обоих языков как элементом лексической системы, которая является средством вербализации языковой картины мира” (s. 94).

oraz ze słowników frazeologicznych i źródeł internetowych. O kolejności notowania ekwiwalentów przekładowych zdecydowała analiza kwantytatywna.

Wśród jednostek leksykalnych słownika przeważają powszechnie znane, neutralne stylistycznie, które mogą być używane zarówno w oficjalnych, jak i nieoficjalnych sytuacjach. Niewielką grupę stanowią nacechowane stylistycznie związki o ograniczonym zakresie użycia. W celu ich odróżnienia zastosowano kwalifikatory, które zostały wymienione, opisane, a następnie konsekwentnie stosowane w słowniku. Są one używane w celu wyodrębnienia paraleli frazeologicznych należących do języka potocznego, związków o znaczeniu ironicznym czy też frazeologizmów przestarzałych.

W zakończeniu (s. 185–200) opisano aparat terminologiczny monografii, a w aneksach podano alfabetyczne wykazy rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych (pełnych, niepełnych oraz pozornych) i spis międzyjęzykowych homonimów frazeologicznych, co ułatwia odnajdywanie haseł słownikowych.

Zamieszczony w monografii pierwszy słownik rosyjsko-polskich paraleli frazeologicznych to dzieło nowatorskie, o dużej wartości poznawczej, które udostępnia cenny materiał oraz zawiera przejrzyste wskazówki dotyczące trafnego doboru ekwiwalentów tłumaczeniowych. Ilustrowane właściwie dobranymi przykładami hasła słownikowe będą zapewne stanowić nieocenioną pomoc w posługiwaniu się odpowiednimi związkami frazeologicznymi. Słownik będzie przydatny w tłumaczeniach tekstów, podczas poszukiwania ekwiwalentu przekładowego, szczególnie w przypadku zewnętrznego podobieństwa związków frazeologicznych w obu językach, które może generować błędy interferencyjne. Zarówno tłumaczom, jak i uczącym się języka pozwoli pokonywać trudności związane z samodzielnym ustalaniem ekwiwalentów oraz unikać związanych z tym pomyłek/ błędów tłumaczeniowych.

Omawiana publikacja jest moim zdaniem ważna i potrzebna. Spełnia ona wymagania nowoczesnej monografii, której autorzy kompetentnie, z dużym *znawstwem analizowanych zagadnień, dokonali* przeglądu istniejących badań z zakresu przedstawionej problematyki, a w wyniku analizy kontrastywnej zaprojektowali i przedstawili wartościowy słownik. Zamieszczony w nim materiał jest niezbędny w pracy przekładoznawców podczas ustalania ekwiwalentów tłumaczeniowych. Powinien on również zachęcić nauczycieli i wykładowców do jego skrupulatnej analizy, umożliwiając podejmowanie trafnych decyzji o włączeniu ważnych w komunikacji jednostek do projektowanych ćwiczeń językowych czy też zamieszczeniu ich w opracowywanych podręcznikach/skryptach.

Monografia może być pomocna studentom-filologom w doskonaleniu kompetencji językowo-komunikacyjnej, umożliwiając pogłębianie wiedzy z zakresu frazeologii, poszerzanie zasobu jednostek frazeologicznych, poznawanie ich znaczenia i miejsca w procesie komunikacji językowej. Materiał językowy słownika ze względu na specyfikę językowo-kulturową może zainteresować odbiorców i motywować ich do pogłębiania wiedzy językowej oraz socjokulturowej. Zapewne dużym udogodnieniem, szczególnie dla młodych odbiorców, którzy przywykli już do korzystania prawie wyłącznie ze słowników elektronicznych, byłoby opracowanie i udostępnienie takiej wersji słownika. Ułatwiłoby to poszukiwanie potrzebnych informacji oraz poszerzyło grono potencjalnych odbiorców.

Bibliografia

- Bąba S. (1991), *Innowacje frazeologiczne i kryteria ich oceny*. W: Furdal, A. (red.), *Aktualne problemy kultury języka*. Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego: 25–34.
- Chlebda, W. (2001), *Frazematyka*. W: Bartmiński, J. (red.), *Współczesny język polski*. Lublin: Wydawnictwo UMCS: 335–342.
- Chlebda, W. (2003), *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*. Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Chlebda, W. (2005), *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Chlebda, W. (2006), *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski*, z. 1. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Chlebda, W. (2010), *Skrzydlate słowa a frazeologia*. W: Baba, S. i in. (red.), *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM: 9–20.
- Chlebda, W. (red.) (2014), *Polsko-rosyjski słownik par przekładowych. Tom zbiorczy idiomatykonu polsko-rosyjskiego*, z. 1–5. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Drużyłowska, D. (2018), *Związki frazeologiczne rosyjskiego języka biznesu i ich polskie ekwiwalenty*. Kraków: Universitas.
- Glumânc, K. M. (2004), *Pol'sko-russkij frazeologičeskij slovar'*. Minsk: Ėkonompres [Глумянци, К.М. (2004), *Польско-русский фразеологический словарь*. Минск: Экономпресс].
- Lewicki, A.M., Pajdzińska A. (2001), *Frazeologia*. W: Bartmiński, J. (red.), *Współczesny język polski*. Lublin: Wydawnictwo UMCS: 315-333.
- Lukszyn, J./Zmarzer, W. (1998), *Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski, rosyjsko-polski*. Warszawa: Harald G Dictionaries. Przedsiębiorstwo Wydawnicze.
- Molotkov, A.I./Ceslin'ska, V. (2001), *Učebnyj russko-pol'skij frazeologičeskij slovar'*. Moskva: Izdatel'stva: Astrel', AST [Молотков, А./Цеслинська, В., (2001), *Учебный русско-польский фразеологический словарь*. Москва: Астрель].
- Müldner-Nieckowski, P. (2007), *Frazeologia poszerzona. Studium leksykograficzne*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Müldner-Nieckowski, P./Müldner-Nieckowski, Ł. (2004), *Nowy szkolny słownik frazeologiczny*. Warszawa: Świat Książki: 13–26.
- SJP– *Słownik języka polskiego*, t. 3 (1989), Warszawa: PWN.

- Szerszunowicz, J./Frąckiewicz, M./Awramiuk, E. (2017), *Frazeologia w kształceniu językowym*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Walczak, J./Drużyłowska, D./Basko, N. (2021), *Frazeologia w rosyjskim i polskim dyskursie społeczno-politycznym. Przegląd i konfrontacja*. Kraków: Universitas.

Ewa Dźwierzynska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6408-0295>

Uniwersytet Rzeszowski/ University of Rzeszów

edzwierzynska@ur.edu.pl